

ADDEKTIV AXLOQ VA UNING PSIXOLOGIK JIHATLARI.

Rajabboyev Asror Alisherovich-Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch
davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Elektron pochta: asror@urdu.uz

tel: +998 93 676 20 92

Аннотация

Mazkur maqolada addiktiv axloqning mohiyati, shakllanish sabablari va inson psixikasiga ta'siri tahlil qilinadi. Addektsiya — bu insonning muayyan odat yoki faoliyatga haddan tashqari berilib ketishi bo'lib, u psixologik va ijtimoiy muammolarni keltirib chiqaradi. Tadqiqot davomida addektiv xulq-atvor turlari, ularning yuzaga kelish omillari va psixologik xususiyatlari ilmiy nazariyalar va amaliy misollar asosida yoritib beriladi. Ayniqsa, yoshlar orasida tarqalgan internet, o'yin, spirtli ichimlik va giyohvandlik kabi addiktsiyalar psixologik portreti hamda ularning oldini olish va korreksiya qilish usullari ko'rib chiqiladi. Ushbu maqola addiktiv axloq muammosiga oid psixologik tadqiqotlarni chuqurlashtirish va amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: addektiv axloq, addektsiya, submadaniyat, aleksitimiya, insonning ma'naviy-axloqiy tarbiyalanganligi, oila, giperstimulyatsiya

Аннотация

В данной статье анализируются сущность аддективного поведения, причины его формирования и влияние на психику человека. Аддекция — это чрезмерное увлечение человека определённой привычкой или видом деятельности, которое приводит к психологическим и социальным проблемам. В ходе исследования рассматриваются виды аддективного поведения, факторы их возникновения и психологические особенности на основе научных теорий и практических примеров. Особое внимание уделяется таким видам аддекции, распространённым среди молодёжи, как интернет-зависимость, игровая зависимость, алкоголизм и наркомания, а также их психологический портрет, методы профилактики и коррекции. Данная статья направлена на углубление психологических исследований проблемы аддективного поведения и расширение возможностей их практического применения.

Ключевые слова: Аддиктивное поведение, аддикция, субкультура, алекситимия, духовно-нравственное воспитание личности, семья, гиперстимуляция.

Annotation

This article analyzes the essence of addictive behavior, the reasons for its formation, and its impact on the human psyche. Addiction is an excessive attachment of a person to a certain habit or activity, which leads to psychological and social problems. The research highlights the types of addictive behavior, the factors of their emergence, and their psychological characteristics based on scientific theories and practical examples. Special attention is given to the psychological portrait of addictions that are widespread among young people, such as internet addiction, gaming, alcohol, and drug abuse, as well as methods of prevention and correction. This article aims to deepen psychological research on the problem of addictive behavior and expand opportunities for its practical application.

Keywords: Addictive behavior, addiction, subculture, alexithymia, spiritual and moral education of a person, family, hyperstimulation.

Mamlakatimizda yoshlarga oid davlat siyosati sohasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. O‘tgan vaqt ichida yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, mamlakatimiz istiqboli uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga qodir, tashabbuskor, shijoatli yoshlarni tarbiyalash borasida alohida tizim yaratildi. Bu esa o‘z navbatida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o‘z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratish, zo‘ravonlik g‘oyasi “virusi” tarqalishining oldini olish” ekanligini ko‘rsatadi.¹

Shu jihatdan yoshlarni har tomonlama qo‘llab quvvatlash jarayonida har bir yosh shaxs o‘z-o‘zini anglashi va har qanday holatda o‘zini boshqarishni bilishi muhim ahamiyat kasb etadi, jamiyatda har bir shaxsni rivojlanib borganini uning ijtimoiy muhitda tutgan mavqei ham o‘zgarib boradi. Shaxs o‘z mavqeiga moslashib uni chuqur anglab borar ekan, uning bilimlari va faoliyati ham ijtimoiylashib boradi. Shu nuqtai

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqidan 2017 yil 20 sentabr.

nazardan kelib chiqib, shaxsni o‘ziga xos xususiyatlari tashqi muhit ta’sirida namoyon bo‘lib borishi bilan bir qatorda, o‘zining yangi-yangi xususiyatlarini, qirralarini ko‘rsatishga imkon yaratiladi. Shaxsning jamiyatda odamlar orasidagi xulqi va o‘zini tutishi sabablarini o‘rganish tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan narsa bo‘lib, masalani yoritishning ikki jihati farqlanadi:

a) ichki sabablar, ya’ni xatti-harakat egasining sub’ektiv psixologik xususiyatlari nazarda tutiladi (motivlar, ehtiyojlar, maqsadlar, mo‘ljallar, istaklar, qiziqishlar va hokazolar);

b) tashqi sabablar - faoliyatning tashqi shart-sharoitlari va holatlari. Ya’ni, bular ayni konkret holatlarni kelib chiqishiga sabab bo‘ladigan tashqi omillardir[2].

Jahon psixologiyasi fanida shaxsning kamoloti, uning rivojlanishi to‘g‘risida xilma-xil nazariyalar yaratilgan bo‘lib, tadqiqotchilar inson shaxsini o‘rganishda turlicha pozitsiyada turadilar va muammo mohiyatini yoritishda o‘ziga xos yondashishga egadirlar. Shu jumladan bolalarda kuzatiladigan agressivlik holatlarini keltirib chiqaruvchi omillarni diagnostika qilishga to‘xtalsak avvallo uning yuzaga kelish sabablari va oqibatlari shu sababli bolada yuzaga keladigan frustratsiya, destruksiya, stresslar uning:

-shakllanishi, rivojlanishi, takomillashuviga salbiy ta’sirlarni aniqlash;

-shaxs sifatida faoliyatga kirishishda, munosabat va muloqot o‘rnatishdagi murakkabliklar va muammolarni o‘rganish;

-ularning o‘zaro bog‘lanishini aniqlash hamda ushbu holatlarni bartaraf qilish, oldini olish kabi jarayonlarda bolada yuz beradigan psixologik o‘zgarishlar va evrilishlar kuzatiladi.

Insonning — ma’naviy-axloqiy — tarbiyalanganligi — uning — tevarak-atrofdagi munosabatlaridan namoyon bo‘ladi. U insonning hislarida, kechinmalarida ifodalanadi hamda xulq-atvorida, xatti-harakatida ko‘rinadi .

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Voyaga yetmaganlar ishi bilan shug‘ullanuvchi komissiyalar faoliyatini takomillashtirish to‘g‘risida”gi Qaroriga ko‘ra, voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklarining oldini olish - jinoyatchilik va jamiyatga qarshi boshqa xatti - harakatlarga qarshi kurashni kuchaytirishga qaratilgan aniq choralar belgilangan bo‘lib, bu jinoyatchilikning oilaviy munosabatlar va shaxsning jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlari tizimidagi o‘zaro uzviy aloqasi doirasida o‘rganishni taqozo etadi.

Adabiyotlar tahlili addektiv axloqning ko‘p omilli ko‘rinish ekanligini ko‘rsatadi [1]. Muhtoj axloqning shakllanishiga yordamlashuvchi tashqi ijtimoiy omillar bozorda yangi va yangi mollarga - bog‘lanib qolishning potensial ob'ektlarini chiqarib tashlovchi oziq-ovqat sanoati yoki farmasevtik industriya sohasidagi texnik taraqqiyotni kiritish mumkin. Omillarning shu guruhiga yoshlarni kimyoviy moddalarni iste‘mol qilishga faol jalb etuvchi giyohvand moddalar bilan savdo qiluvchilarning faoliyati ham tegishlidir.

Bundan tashqari, urbanizatsiya darajasi bo‘yicha biz odamlar orasida o‘zaro shaxsiy aloqalar susayayotganini kuzatamiz. Mustaqillikka intilib, odam unga kerakli ko‘mak va xavfsizlik hissini yo‘qotadi. Insoniy o‘zaro munosabatlardan lazzatni izlash o‘rniga biz yanada ko‘proq taraqqiyotning qalbsiz mahsulotlariga murojaat qilamiz.

1. Ba‘zi ijtimoiy guruhlar uchun muhtoj axloq guruhli dinamika ko‘rinishi hisoblanadi.

2. Submadaniyat eng turli-tuman shakllarda chiqishi mumkin: o‘smirlar guruhi, norasmiy uyushma, jinsiy kamchilik yoki shunchaki erkaklar kompaniyasi.

3. Shuningdek, addektiv axloqning sodir bo‘lishida yetakchi rol oila bilan bog‘liqdir.

4. Qator mualliflarning fikriga ko‘ra, tobelikning shakllanishida yetakchi rol go‘daklik jarohatiga (hayotining birinchi ikki yilidagi qattiq qiynaydigan kechinmalar shaklida) taalluqli [3].

Zamonaviy taassurotlarga muvofiq tobe axloqli odamlar o‘z-o‘zini hurmat qilishni quvvatlashda jiddiy qiyinchiliklarni his qiladilar. Yaxshi ma'lumki, masalan, odam kayf holatida o‘zini erkinroq va odatdagidan o‘ziga ishonganroq sezadi. Boshqa tomondan, ichkilikbozliklar kompaniyasi uchun dolzarb mavzudagi suhbat xarakterlidir: “Sen meni hurmat qilasanmi?”

Addektivlik, shunday qilib, shaxsning o‘z-o‘zini baholashini boshqarishida o‘ziga xos vosita bo‘lib chiqadi .

5. Tobe shaxsning jiddiy oilaviy muammosi, aleksitimiya - ota-onalarning o‘z tuyg‘ularini ifodalash (ulami tushunish, belgilash va gapira olish) ga layoqatsizligi bilan birga boradigan ota-onalarning o‘zlaridagi hissiy buzilish bo‘lishi mumkin.

6. Avlodlar o‘rtasida chegaraning, oila a‘zolarining bir-biriga o‘ta psixologik bog‘liqligining yo‘qligi, giperstimulyatsiya - yana bir salbiy omil xisoblanadi.

Oila nafaqat tobe axloqning sodir bo‘lishida, balki uni qo‘llab- quvvatlashda ham ahamiyatli rol o‘ynaydi. Qarindoshlarning o‘zlari turlicha garchi undan real tarzda

azoblansalarda, uning kuchida addikt “buzish”ni qo‘zg‘atadigan psixologik muammolarga ega bo‘lishlari mumkin.

Ayni vaqtda tadqiqotlarda aniqlanishicha, bitta oilada bolalar turlicha axloqni namoyish qiladilar. Bundan tashqari, hatto ota-onalari ichkilikbozliklikdan azob chekadigan oilalardagi bolalarda tobe axloq shakllanishi shart emas.

7. O‘smir shaxsning individual xususiyatlari tobe axloq shakllanishida muhim rolni o‘ynaydi. Individual farq doirasida dastavval muhtoj axloqning jinsiy saylovini ta’kidlash zarur.

8. Insonning psixofiziologik xususiyatlari addektiv axloqning individual o‘ziga xosligini aniqlovchi omili xisoblanadi .

9. Tobe axloqqa bilvosita moyillik asab tizimining tipologik xususiyatlari bilan aniqlanadi.

10. Shaxs axloqiga ta’sir qiluvchi boshqa muhim individual omillar stressga chidamlilik bo‘lib xisoblanadi [4].

Ihomsizlik, hayot mazmunining yo‘qligi, o‘z hayoti uchun mas’uliyatni o‘ziga olishga qobiliyatsizlik - bu va odamning boshqa ahamiyatli tavsifnomasi, aniqrog‘i, ularning deformatsiyasi, shubhasiz, tobe axloq va uni saqlashning shakllanishiga yordamlashadi.

Tobe axloqning omillari haqida gapirganda uning asosida odamning tabiiy ehtiyojlari yotishini yana bir bor ta’kidlash lozim. Tobelikka moyillik, umuman olganda, insonning universal xususiyati hisoblanadi. Biroq muayyan sharoitlarda ba’zi neytral ob’ektlar shaxs uchun hayotiy muhim ehtiyoj esa ularda nazorat qilinmaydiganga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Айвазова А.Е. Психологические аспекты зависимости. СПб., Издательство «Речь»,2003. – 120 с.
2. Karimova V.M.Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot. Toshkent. 1999
3. Komilova N.F. Xulqi og‘ishgan bolalar psixologiyasi. O`quv qo`llanma. Toshkent : RBIMM, 2008 . – 205 b.
4. To`laganova G.Q. Tarbiyasi qiyin o`smirlar. Monografiya. Toshkent : Universitet, 2005. - 122 b.
5. Yadgarova G.T “Tarbiyasi qiyin guruhga mansub bolalar bilan ishlash”, uslubiy qo‘llanma, Toshkent, 2007